

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 73 Ekim 2020 & Volume: 13 Issue: 73 October 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

DABBETÜ'L-ARZ: İNSANIN YENİDEN DİRİLİŞİ DABBETU'L-ARZ: THE RESURRECTION OF HUMAN

Mustafa HOCAOĞLU*

Öz

"Dabbe", Kur'an'da her türlü canlı için bazı ayetlerde de sadece insan için kullanılmaktadır. Bu sebepten dolayı ibare, insanı da ihtiva etmektedir. Lakin özellikle rivayetlerde "dabbe"nin kıyamet alameti olarak çıkacağı ifade edilmesinden dolayı tefsirlerde genellikle yerden çıkacak hilkat garibesi bir varlık olarak nakledilmektedir. Aynı zamanda "dabbe"nin insan veya hayvan olabileceği de rivayet edilmektedir. "Dabbe"nin yerden çıkarılmasıyla ilgili Kur'an'a bakıldığında insanın yaratılmasının anlatıldığı bazı surelerde "insanın yerden bitirildiğinden veya çıkarıldığından" bahsedildiği görülmektedir. Dolayısıyla yerden bitirilme veya çıkarılma, insan için de kullanılmaktadır. Ayrıca Neml suresinde anlatılan "dabbetü'l-arz"ın geçtiği pasajla, ahiret ahvalinin tasvir edildiği diğer sureler, özellikle de Rum suresi 52-57. ayetleri incelendiğinde benzer sahnelerin anlatıldığı görülmektedir. Bu sebeple kıyamet sahnesinin anlatıldığı bir yerde zikredilen "dabbetü'l-arz"ın, ibareler aynı olmasa da diğer yerdekilerden farklı bir anlam taşımadığı neticesine ulaştık. Kur'an bütünlüğünde ve "dabbetü'l-arz"ın geçtiği pasajla, Rum suresi 52-57. ayetlerinin mukayesesi yapıldığında Neml suresinde geçen "وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ" ibaresinin, Rum süresinde "وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ", Neml suresindeki "Dabbetü'l-arzın" da Rum suresinde "insanın haşri" şeklinde açıklandığını düşünmekteyiz. Sonuçta Dabbetü'l-arzın, yerden çıkacak herhangi bir hayvan veya hilkat garibesi bir varlığı değil, insanın kabrinden dirilmesini ifade ettiği sonucuna ulaştık.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Neml Suresi, Rum Suresi, Dabbe, Mahşer.

Abstract

"Dabbe" is used for all kinds of creatures in the Qur'an and especially for human being in some verses. For this reason, the phrase includes the human being. However, because "dabbe" is expressed as a sign of doom in the narratives, it is generally reported as a freakish entity that will come out of the ground. It is also rumored that "dabbe" could be human or animal. When looking at the Qur'an regarding the removal of "Dabbe" from the ground, it is seen that in some chapters where the creation of human being is described, it is mentioned that "the human being is exhausted or removed from the ground". Therefore, being removed or removed from the ground is also used for human. In addition, when the passage of "dabbetu'l-arz" described in the Surah Neml is examined, it is seen that similar scenes are told when the other chapters in which the life of the hereafter are described, especially verses 52-57 of the Surah Rum. For this reason, we came to the conclusion that the "dabbetü'l-arz" mentioned in a place where the apocalypse scene is described, do not have a different meaning from the other places although the phrases are not the same. When the verses 52-57 of the Surah Rum are compared with the passage in which the "dabbetu'l-arz" is in the integrity of the Quran, we think that the phrase "وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ" in the Surah Neml is explained as "وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ" in the Surah Rum, and "Dabbetü'l-arz" in the Surah Neml as "human resurrection" in the Surah Rum. As a result, we concluded that Dabbetü'l-arz is not an animal or a freaking being that will come out of the ground, but a human being's resurrection from his grave

Keywords: Qur'an, Surah al-Neml, Surah al-Rum, Dabbe, the Last Judgment.

* Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Tefsir Öğretim üyesi. ORCID ID: 0000-0002-3057-1029, mustafa.hocaoglu@erdogan.edu.tr

Biz, “دَابَّة” kelimesine, yerde yürüyen her canlı manası yüklenmesinin eksik olduğu kanaatini taşımaktayız. Şöyle ki konuyla ilgili ayetlere baktığımızda iki yerde “dabbe”nin yayıldığı/yaratıldığı yer “فِيهَا” şeklinde belirtilirken, Şura suresi 29. ayetinde “وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا مِنْ دَابَّةٍ” görüldüğü gibi “فِيهَا” şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu ibareden “دَابَّة” kelimesinin hem semada hem de arzda yürüyen canlı anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

Müfessirler, söz konusu ayetin tefsirinde iki farklı yaklaşım sergilemektedirler. Bir gruba göre ayette her ne kadar tesniye zamiri kullanılsa da bunun özellikle yer manasına geldiği, çünkü “dabbe”nin yerde yürüyen varlıklara ad olduğu, sema ehli olan melekelerin kanatları olduğundan dolayı yürümedikleri, bilakis uçtukları nakledilerek, durumun inci ve mercanın tuzlu sudan çıkarılmasına rağmen “يُخْرَجُ مِنْهُمَا اللَّوْلُؤُ” ayetindeki tesniye zamirin getirilmesi gibi olduğu nakledilmektedir. Diğer grup ise “فِيهَا”nin semada melekleri yerde de canlıları ihtiva ettiğini, lakin sema ehlinin yerde yaşayan canlıların ismiyle adlandırılmış olduğunu, bunun dilde caiz, Kur’an’da da örneklerinin bulunduğunu ifade ederek “وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا” ve “وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا” ayetlerini örnek vermektedirler (Maturidi, 2005, IX, 127. Razi, 1420, XIII, 437). Hatta Zemahşeri, Meleklerin uçmasıyla birlikte yürümelerinin de caiz olduğunu bundan dolayı da onlara da “dabbe” denilebileceğini veya Allah’ın yerde insanın yürüdüğü gibi semada da yürüyen canlı yaratmasının uzak bir ihtimal olmadığını beyan etmektedir (Zemahşeri, 1407, IV, 225; Razi, 1420, Mefatih, XIII, 437). Ayrıca “dabbe”nin aslında hareket manasına geldiği, meleklerin de hareketli olduğundan dolayı “dabbe” şeklinde adlandırılabilirliği ifade edilmektedir (Razi, 1420, XIII, 437). Nehhas, müfred bir ifadeyle tesniyeden haber verildiğini iddia edenin Arapçayı bilmediğini, bunu iddia etmenin beyanı butlan ve dinin savunduğu şeyi ıskalamak olarak ifade etmektedir. Çünkü ona göre dabbe, hareket eden her şeye itlak olunur. Kelimenin sonundaki “te” de mübalağa içindir (Nehhas, 1421, IV, 56). Bunların karşısında İbn Aşur, meleklerin ve ruhların “dabbe” şeklinde isimlendirilemeyeceğini belirtmektedir. Ancak o, bazı semalarda debelenen mevcudatın olabileceğini, alimlerin yıldızlarda hayat olduğuna dair ihtilaf ettiklerini, bazı alimlerin Merih gezegeninde hayat olduğunu iddia ettiklerini nakletmektedir. Bu manada o, bilmediğimiz canlıların yıldızlarda yaşama ihtimalinden dolayı semadaki “dabbe”nin ancak onlar için kullanılmış olabileceğini iddia etmektedir (İbn Aşur, 1984, XXV, 97).

Burada semadaki “dabbe”nin melekler olduğu sonucuna nasıl ulaşıldığı da ayrı bir konu olmakla birlikte, cinlerin olabileceği ihtimali üzerinde durulmaması dikkat çekicidir. Şayet “بَيْنَهُمَا” fiili yaydı, çoğalttı manasında ise bunun meleklerden ziyade cinler için kullanılmasının daha makul olduğu kanaatindeyiz. Cinlerin nasıl hareket ettikleri malum olmamakla birlikte, “dabbe” kelimesinin kullanılmasına binaen insanlar gibi hareket ettiklerini söylemek mümkündür.

Müfessirler, “وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا” şeklindeki ikinci grup ayetlerin tefsirinde “دَابَّة”ye insanların da dahil olduğunu nakletmektedirler (Taberi, 2000, XV, 241; Maturidi, 2005, VI, 98). İbn Aşur, lügatte insan dışında yerde yürüyen hayvan olduğunu nakletmektedir (İbn Aşur, 1984, XII, 5).

Müfessirler, “وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ” şeklindeki ayetin tefsirinde, bazı problemlere işaret etmektedirler. Şöyle ki ayette her dabbe’nin sudan yaratıldığı ifade edilirken, melekler ve cinler, hatta insanlar gibi bazı canlıların sudan yaratılmadığı ifade edilmektedir. Bu tür sorunların “مِنْ مَاءٍ” ibaresinin “خلق” kelimesinin sılası değil “كل دابة”nin sılası olduğu söylenerek çözüleceği, bu durumda mananın “sudan meydana gelen dabbe’nin yaratıcısı Allah’tır” şeklinde olacağı belirtilmektedir. Diğer bir açıklamada hitap çoğunluğa göre olmasıyla birlikte bunun “kül/hepsi” anlamına geldiği ifade edilmektedir. Bu durumda mana “ilk önce su yaratıldı, diğerleri de ondan yaratıldı” şeklinde olmaktadır (Nehhas, 1409, III, 100; Maverdi, IV, 114; Zemahşeri, 1407, III, 246; Razi, 1420, XI, 356; Alusi, VII, 517). Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz ki bu ibareye insanların ve hayvanların dahil olduğu, lakin tağlipten dolayı “men” şeklinde ifade edildiği belirtilmektedir (Taberi, 2000, XIX, 204; Maverdi, IV, 114; İbn Aşur, 1984, XVIII, 266). Söz konusu ayette aslında karada (yer altı, yer üstü) semada ve denizde yaşayan bütün canlıların “dabbe” kelimesinin içerisinde olduğu belirtilmektedir (Alusi, VII, 517).

Müfessirler, hem “وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُتُّ مِنْ دَابَّةٍ” şeklindeki ayette geçen “dabbe”yi (Taberi, 2000, XXII, 59), hem de “أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ” ayeti ile “وَمِنَ النَّاسِ وَالذَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ” şeklindeki ayetlerin tefsirinde “دَوَابِّ” kelimesinin insanın dışındaki diğer canlılar için kullanıldığını beyan etmektedirler (Taberi, 2000, XVIII, 586). Bununla birlikte bazı müfessirler, Hac suresinde ifade edilen “وَمَنْ فِي الْأَرْضِ” ibaresinin genel manada bütün yerdekilerin, doğal olarak da bütün insanların Allah’a secde ettiği ifade edilmesine rağmen, daha sonra insanların bir daha zikredilmesinin bir önceki bölümle tezatmış gibi görüldüğünü, bu problemin birkaç şekilde halledilebileceğini beyan etmektedirler. Şöyle ki ayette ifade edilen secde, her ne kadar umum ifade

etse de bazı insanların şeklen secdesi olsa da kalbi olarak bundan kaçındıkları, müminlerin ise hem şeklen hem de kalben secdeye durduklarının altının çizildiği veya “وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ” ifadesinin bir öncesiyle ayrı düşünülüp buna mahzup bir haber takdir edildiği veya göktekiler ve yerdekiler secde eder, insanlar da secde eder derken birinci secdenin inkiyad; ikincisinin ise taat ve ibadet anlamında kullanıldığı ifade edilerek, var olduğu kabul edilen problem halledilmiş olmaktadır (Zemahşeri,1407, III, 149; Razi, 1420, XVI, 285; Kurtubi, 1964, XII, 24).

Konumuzla ilgili son ayet grubu “إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصَّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يُعْقِلُونَ” Enfal suresi 22; “إن شر الدواب عند الله الذين كفروا فهم لا يؤمنون” Enfal suresi 55. ayetlerinin açıklamasında müfessirler, ayette geçenlerin kimler olduğu konusunda çeşitli görüşler nakletmektedirler. Bu manada söz konusu kimselerin hakka tabi olmayan müşriklerden bir nefer, Abdudaroğullarından bir grup münafıklar olduğuna dair haberler nakledilmektedirler (Taberi, 2000, XIII, 460-461; Maverdi, II, 306; Kurtubi, 1964, VII, 388.). Taberi, bu görüşler arasında müşriklerden bir grup şeklindeki yaklaşımı tercih etmektedir (Taberi, 2000, XIII, 460-461). Dolayısıyla ayetlerin ibarelerinden yerde yürüyen en şerli mahlukun kafirler olduğu anlaşılmaktadır (Kurtubi, 1964, VII, 388). “Devab” ve “en’am”ın Allah’ın kendilerine verdikleri duyularla kendilerine zarar ve fayda verecek şeyleri ayırt ettikleri, yani onlara verilen duyuları kullandıkları, lakin insanın görme, konuşma ve akletme organları olan kulak, dil ve kalplerinden faydalanmadıkları için hayvandan daha sefil oldukları belirtilmektedir (Maturidi, 2005, V, 175; Maverdi, II, 306). Zemahşeri, “إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ” ibaresinin, yeryüzünde debelenen en şerli canlı veya en şerli hayvanın, hakka karşı sağır ve akletmeyen kimseler manasına geldiğini ifade etmektedir. Bu durumda Allah’ın bu kimseleri hayvan cinsine indirgediği anlaşılmaktadır (Zemahşeri, 1407, II, 209). Yani bu kimselerin sözden faydalanmadıklarından ve cehaletlerinden dolayı “دواب”e benzetildiği bu sebeple de sağır, dilsiz ve akletmeyenler şeklide tavsif edildikleri belirtilmektedir. Aynı şekilde “دواب”ın yerde yürüyen canlılar için bir isim olduğu, burada teşbih kabilinden zikredilmeyip layık oldukları tarzda zem yoluyla vasfedildikleri beyan edilmektedir (Razi, 1420, VII, 384; İbn Aşur, 1984, IX, 305).

Enfal suresi 55. ayette “إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ” şeklinde yeryüzünde yaşayan/debelenen en şerli varlığın, Rablerini inkar eden Allah’ın vahdaniyetini reddeden ve başkasına ibadet eden kafirler olduğu açıklanmaktadır (Taberi, 2000, XIV, 21). Ayrıca ayette muhatabın Beni Kureyza yahudileri, kafirler veya münafıklar olabileceğini de nakletmektedirler (Maturidi, 2005, V, 243; Zemahşeri, 1407, II, 230). Yani insanların en şerlisi kafirler, kafirlerin küfürde ısrar edenleri, onların da ahidlerini bozan kimseler olduğu belirtilmektedir (Zemahşeri, 1407, II, 230). Çünkü onlar, hayvandan daha sefildirler. Onlar, ayetleri işittiler, anladılar lakin iman etmediler. Onlara dinledikleri, aklettikleri ve ders yaptıkları ayetler, sanki hiç dinlememiş ve konuşulmamış gibi fayda vermedi (Maturidi, 1407, V, 243).

Görüldüğü gibi Kur’an’daki kullanımlarda “dabbe” veya “devab” ibareleri, bütün canlıları tavsif ettiği gibi bazı yerlerde insanların dışındaki canlıları ifade ederken bazı yerlerde sanki sadece insanlara itlak olunmaktadır. Binaenaleyh bu ayetlerden şunu açıkça söyleyebiliriz ki Kur’an’da “dabbe” veya “devabb”, insan için de kullanılmaktadır

2- Dabbetü'l-arzla İlgili Görüşler

Konuya Kur’an bütünlüğünde bakıldığında Kur’an’da birbirine yakın iki ifade tarzının geçtiği görülmektedir. İlki Süleyman’ın a.s. ölümünün anlatıldığı bölümde onun ölümünün anlaşılması “فلما قضينا عليه الموت ما دلهم على موته إلا دابة الأرض تأكل منسأته” (Sebe 34/14) şeklinde ifade edilmektedir. Bu şekilde Süleyman’ın a.s. ölümünün anlatılma sebebi, cinlerin gaybı bilmediğinin ortaya çıkması şeklinde belirtilmektedir. Sonuçta, toplumu tarafından Süleyman’ın a.s. ölümü, “دابة الأرض”ın yani yerin canlılarının onun asasını yemesi üzerine ortaya çıktığı görülmektedir. Burada “dabbetü'l-arz”, yerde yaşayan ve oradan çıkan tahta kurdu veya tırtır gibi canlılar şeklinde tefsir edilmektedir (Taberi, 2000, XX, 369; Maverdi, IV, 441; Zemahşeri, 1407, III, 573; Kurtubi, 1964, XIV, 278; İbn Aşur, 1984 XXII, 164).

İkincisi ise makalemizin konusu olan “وإذا وقع القول عليهم أخرجنا لهم دابة من الأرض تكلمهم أن الناس كانوا بآياتنا لا يوقنون” şeklinde Neml suresi 82. ayette zikredilen “dabbetü'l-arz”dır.

Müfessirler, ayeti “وإذا وقع القول عليهم” ve “أخرجنا لهم دابة من الأرض” şeklinde üç bölümde değerlendirmektedirler. Biz de ayeti müfessirlere göre üç ara başlıkta değerlendireceğiz.

a- وإذا وقع القول عليهم İbaresinin Mahiyeti

Müfessirler, öncelikle ayette zikredilen zamirin mercii konusuna değinmektedirler. Buna göre ibarede zikredilen zamirin, önceki ayetlerde belirtilen "موتى", "صم", "بكم" "عمى" şeklinde tavsif edilen müşriklere raci olduğunu belirtmektedirler (İbn Aşur, 1984, XX, 38) Dolayısıyla bu yaklaşıma göre ayette zikredilen kavlin vukuu, müşrikler üzerine gerçekleşmektedir.

Ayette ifade edilen "وإذا وقع القول عليهم" ibaresinin ne manaya geldiğine dair çeşitli görüşler nakledilmektedir. Bu yaklaşımları şu şekilde özetlemek mümkündür. İbn Aşur, ayette zikredilen "القول" ile yalanlamak için "متى هذا الوعد إن كنتم صادقين" şeklinde sordukları va'din kastedildiğini, kelimenin marife gelmesinin de ahdi zihni olduğunu, yani cümleden, ne kastedildiğinin anlaşıldığını belirtmektedir (İbn Aşur, 1984, XX, 38). Bu ibarenin "حق عليهم" manasında kullanıldığı, söz onlara gerekli oldu, azab hak oldu, gazabı hak ettiler (Taberi, 2000, XIX, 496; Vahidi, I, 809; Basit, XVII, 302; Maverdi, IV, 226; Beğavi, 1420, III, 513; Kurtubi, 1964 XIII, 234; Şevkani, 1414, IV, 190) manasına geldiğini söyleyenler olduğu gibi ibareye hüccet (İbnü'l-cevzi, 1422, III, 369.) anlamı verenler de vardır. Ayrıca Allah'ın Hz. Nuh'a a.s. "Ey Nuh! Bundan sonra kavminden sana kimse iman etmeyecek" (Hud: 11/36) ayetinde ifade edildiği gibi (Vahidi, Basit, XVII, 302; Şevkani, 1414, IV, 191; Suyuti, VI, 377) onların iman etmeyeceği sözü hak oldu, emr bi'l-maruf ve nehyi ani'l-münker yapılmazsa Allah'tan bir öfke hak olur (Maverdi, IV, 226; Vahidi, XVII, 302; Kurtubi, 1964, XIII, 234; Suyuti, VI, 377; Şevkani, 1414 IV, 190.) şeklinde tefsir edenler de vardır. Bunlarla birlikte "وإذا وقع القول عليهم" ifadesinin "ولكن حق القول مني لأملأن جهنم" ayetinde ifade edildiği gibi "ıkabın hak olması" manasına geldiği de belirtilmektedir. Kurtubi, iş bu raddeye geldiği zaman, tevbelerin kabul edilmeyeceğini ve o zaman kıyametin kopacağını ifade etmektedir (Kurtubi, 1964, XIII, 234). Yani bu şekilde "kavl" ile va'd edildikleri kıyamet saati ve azab, "vukuu" ile de onun meydana gelmesinin kastedildiği anlaşılmaktadır (Zemahşeri, 1407, III, 383). Elmalılı, bu sayılanlara ilave olarak, kafirlerin acele olarak istedikleri azabın başlarına gelmesini veya aleyhlerine verilen hükmün gerçekleşmesini eklemektedir (Elmalılı, VI, 160).

Bu görüşlerden farklı olarak bu ibarenin "alimlerin ölümü" anlamında kullanıldığını belirtenler de vardır. İbn Mesud'dan nakledilen rivayete dayanılarak, "alimlerin ölümü", ilimin ve Kur'an'ın kaldırılması şeklinde açıklanmaktadır. Rivayete göre İbn Mesud, "Kur'an kaldırılmadan önce onu okumayı çoğaltın" der. Bunun üzerine yanındakiler "Haydi mushaftaki ayetler kaldırıldı, zihnimizdekiler nasıl kaldırılır" diye sorduklarında, İbn Mesud, o gün geldiğinde insanların her şeyi unutacağını, cahiliye sözlerinin hakim olacağını, bu dönemin de "يقع القول عليهم" zamanı olduğunu belirtir (Kurtubi, 1964, XIII, 234; Ebu Hayyan, 1420, VIII, 268; Suyuti, VI, 377).

Dolayısıyla "وإذا وقع القول عليهم" bölümünde muhatapların müşrikler, anlamının da acele olarak istedikleri azap veya helak, insanların artık iman etmeyecekleri zaman ve kıyamet vakti olduğu anlaşılmaktadır. İbn Mesud rivayeti ise Kur'an'ın korunmuşluğuna dair zikredilen naslarla çelişmesinden dolayı kabul edilmesi mümkün değildir. (Mesela "Zikri biz indirdik onu koruyacak olan bizleriz" (Hicr: 15/9), "...Şüphesiz ki onu zihninde toplamak ve okutmak bize aittir..." Kıyame: 75/16-19) Lakin sahih olması bir yana bu rivayette de "وإذا وقع القول عليهم" sonu yani kıyametin vukuunu ifade etmektedir.

b- Dabbe'nin Ne Zaman Çıkacağı ve Ne Yapacağı

Ebu Hayyan, yukarıda açıkladığımız "وإذا وقع القول عليهم" ibaresinin Allah'ın ezeli sözünü içeren kafirlere azap va'dinin uygulanması manasına geldiğini, durumun "حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ" ayeti gibi olduğunu söyledikten sonra Allah'ın, kafirlere ilminde sabit olan azabı vereceği zaman, bu emrini uygulayacak yerden bir canlı çıkaracağını ifade etmektedir (Ebu Hayyan, 1420, VIII, 268). Bu minvalde dabbe'nin "Hüccet" in kafirlerin aleyhine gerçekleşip onu yalanladıklarında, öfke ve gazabı hakkettiklerinde ve onlar küfürde had safhaya çıkıp Allah'ın da ebedi olarak iman etmeyeceklerini bildiği zaman, dabbe'nin çıkartılacağı nakledilmektedir (Maturidi, 2005, VIII, 136). İmam Maturidi, nakledilen bu haberlerin muteber olmadığını beyan etmektedir. Çünkü rivayette belirtilen hüccetin, daha önceden ortaya konulduğunu, bu vakitte hüccetin getirilmesi diye bir durumun söz konusu olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca Allah'ın olan ve olacak olan her şeyi bildiği için inkarcıların ifade edilen sınıra gelmediği durumlarda Allah'ın onların halini bilmemesi gibi bir sonucun çıkacağını ki bunu iddia etmenin mümkün olmadığını, bunun için de söz konusu rivayetin doğru/sahih olmadığını ifade etmektedir (Maturidi, 2005, VIII, 136). Bunlarla birlikte dabbe'nin, insanlar emr bi'l-maruf ve nehyi ani'l-münkeri bıraktıkları zaman (Taberi, 2000, XIX, 496) veya Kurban günü insanlar mina'ya giderken çıkarılacağı nakledilmektedir (Maverdi, IV, 228; Beğavi, 1420, III, 517; Alusi, 1415, IX-XX, 305).

Ayrıca yukarıda ifade edildiği gibi bu dabbenin, üç defa çıkacağı önce bazı çöllerde çıkıp sonra gizleneceği, liderler kan akıttığı zaman bazı karyelerde çıkacağı sonra gizleneceği, son olarak insanlar meşci-i

haramdayken yerin yükseleceği ve insanların kaçmaya başlayacakları, sadece müminlerden bir grubun kalacağı, onların üzerine dabbe'nin çıkacağı ve onların yüzünü yıldız gibi parlatacağı, sonra konuşacağı, onun peşine takılanın yetişemeyeceği ve kaçanın onu geçemeyeceği, namaz kılan bir adama yaklaşacağı ve "Sen daha önceden namaz kılanlardan değildin" diyerek alnını mühürleyeceği, mü'minin yüzünü aydınlatacağı, kafire mühür vuracağı ifade edilmektedir (Taberi, 2000, XIX, 498; Beğavi, 1420, III, 515; İbnü'l-cevzi, 1422, III, 371). Rivayete göre, dabbe çıktığında bazı insanlar onu görecek, "biz, bir dabbe gördük" diyecekler, bunu imamlarına iletcekler, imamları bu canlıyı isteyince bulamayacaklar, insanlar onu gördükleri zaman mescide girip namaz kılacaklar, dabbe onlara gelip "şimdi mi namaz kılıyorsunuz" diyerek kafire bir mühür vuracak, müminin alnuna bir nur konduracak, bu sebeple de bir süre sonra insanlar, şu kafirdir, şu mümindir diyeceklerdir (Taberi, 2000, XIX, 497). Aynı şekilde Hz. Peygamber'den dabbe'nin Süleyman'ın mühürü, Musa'nın asasıyla beraber çıkacağı, müminin yüzünü asa ile parlatacağı, kafirin burnunu da mühürle damgalayacağı, bu şekilde de ev halkının mümin ve kafiri tanıyacakları nakledilmektedir (Taberi, 2000, XIX, 499; Zemaşşeri, 1407, III, 384; İbnü'l-cevzi, 1422, III, 370; İbn Kesir, 1419, VI, 212; Şevkani, 1410, IV, 192; Alusi, 1415, XIX-XX, 304). İbn Ömer'den de dabbenin bir çukurdan çıkacağı, başı bulutlara degeceği, ayaklarının yerden çıkmayacağı insanlar namaz kılarken uğrayacağı, "namaz senin ihtiyacın değildir" diye mühürleyeceği nakledilmektedir (Taberi, 2000, XIX, 499). Elmalılı, bu rivayetten dabbe'nin saltanat sahibi olacağı, şerirden değil hayırlılardan çıkacağı, mü'minin yüzünü güldürüp kafirin burnunu sürteceği sonucuna ulaşmaktadır (Elmalılı, VI, 161). Yerden çıkarılmasının anlamını da Allah için böyle saltanat sahibi birini meydana getirmenin yerden adi bir canlıyı çıkarması kadar basit olduğunun anlatımı şeklinde açıklamaktadır (Elmalılı, VI, 161).

İmam Maturidi'ye göre dabbe, ya azab hak olduğu zaman ya da Allah'ın çıkmasını va'd ettiği zaman yerden çıkacaktır. Onun çıkma vakti geldiği zaman ne öne alınacak ne de ertelenecek, vakit ne zamansa o zaman dabbe çıkacaktır. (Maturidi, 2005, VIII, 136.) Ayrıca dabbe'nin kıyamet alameti olarak çıkacağı zamanla ilgili Peygamber'den "güneşin batıdan doğup dabbe'nin gün aydınlığında ansızın zuhur edeceği" nakledilmektedir. Aynı şekilde bazı rivayetlerde deccal'in zuhuru, dabbe'nin ortaya çıkışı, her yeri kaplayan bir duman ve güneşin batıdan doğuşu şeklinde alametlerin birbirini takip edeceği nakledilmektedir (İbn Kesir, 1419, VI, 212; Mevdudi, IV, 147; Beğavi, 1420, III, 514; Şevkani, 1410, IV, 192). Bununla birlikte Enam suresi 158. ayette ifade edildiği gibi dabbe çıktığı zaman imanın fayda vermeyeceği de belirtilmektedir (Kurtubi, 1964, XIII, 235).

Bunların haricinde İmam Maturidi, konuyu başka bir boyuta taşıyarak dabbe'nin çıkışını, Resulullah'ın nübüvvetinin ispatına bağlamaktadır. Ona göre Dabbe'nin çıkması, Muhammed'in a.s. peygamberliğinin en büyük delillerinden biridir. Çünkü o a.s., dabbe'nin şu zamanda çıkacağını haber vermiştir. Dolayısıyla dabbe'nin belirtilen zamanda ve tavsifte ortaya çıkması, onun a.s. peygamberliğinin sıdkına delildir (Maturidi, 2005, VIII, 137). Aslında bu yaklaşım, konuya imani bir boyut kazandırdığından dolayı sıkıntılı bir durum haline gelmektedir. Yani mahiyeti, zamanı, şekli vb özellikleri meçhul olan bir konunun, imani boyut kazanmasının pek de sağlıklı olmadığını düşünmekteyiz ki diğer müfessirler de bu şekilde bir yaklaşıma şahid olmadık.

Sonuçta görüldüğü gibi dabbe'nin çıkışı, insanların görevlerini yapmayı yeryüzünün fesada uğradığı, insanların azabı hak ettikleri bir zamanda veya kıyamet alameti olarak çıkacağı ifade edilirken, bunun mecazi manada kullanıldığını iddia edenler de vardır. Bu manada dabbe, Müslümanları destekleyen, kafirlerin burnunu sürten güç ve saltanat sahibi bir kimse olarak karşımızda durmaktadır.

c- Dabbe'nin Çıkacağı Yer → أخرجنا لهم دابة من الأرض

Müfessirler, ayetin bu bölümünün tefsirinde görebildiğimiz kadarı ile dabbenin çıkacağı yerin neresi olduğu, dabbe'nin ne zaman çıkacağı, nasıl olacağı ve ne yapacağı konusuna değinmektedirler. Bizde bu konuları madde madde gözler önüne sermeye çalışacağız.

Kaynaklarda dabbe'nin yukarıda ifade edildiği gibi çıkacağı yer, şekli, şemali, nasıl çıkacağı, ne yapacağı gibi konular işlendiği gibi niçin çıkacağına da temas edilmektedir. Bu anlamda dabbe'nin, ba'si inkar eden kimselere, Allah'ın ölüleri nasıl dirilttiğini göstermek için (İbn Aşur, 1984, XX, 39) veya kafirlere yaptıklarının cezasını vermek için çıkarılacağı ifade edilmektedir (İbn Atıyye, 1422, IV, 270; Çelik, Hüseyin, 2013, 48).

Dabbe'nin çıkacağı yerin neresi olduğuna dair farklı görüşler serdedilmektedir. Buna göre Dabbe: Mekke'den, (Taberi, 2000, XIX, 497) Safa'daki bir yarıktan, atın koşuş hızında üç gün çıkmasına rağmen

sadece üçte birinin yerden çıkmış olacağı rivayet edilmektedir (Taberi, 2000, XIX, 497; Beğavi, 1420, III, 514; Zemahşeri, 1407, III, 384; İbn Kesir, 1999, VI, 213).

Hz. Peygamberden de dabbe'nin ilk önce Yemen'e yakın bir yerde çıkacağı, haberinin çöllerde yayılmasına rağmen Mekke'ye ulaşmayacağı, daha sonra Mekke'ye yakın bir yerde çıkacağı, bu sefer haberinin Mekke'ye ulaşacağı nakledilmektedir (Beğavi, 1420, III, 514). Bunlarla birlikte Dabbe'nin Tihame çöllerinden, Ecyad kuyusunda bir taştan, Sodom denizden, (Maverdi, IV, 227; Kurtubi, 1964, XIII, 237) Safa ile Merve arasından çıkacağı nakledilmektedir (İbnü'l-cevzi, 1422, III, 370). Bununla birlikte dabbe'nin nerden çıkacağı sorulunca Peygamber'in İsa'nın a.s. müminlerle beraber tavaf ederken, Allah'ın en çok hürmet ettiği mescid'de çıkacağını, yerin sarsılacağını, Safa'nun yarıp dabbe'nin oradan çıkacağını, önce başının görüleceğini, tüylü ve parlak olacağını, onun, insanları mümin ve kafir şeklinde mühürleyip, müminin yüzünün parlak bir yıldız gibi olacağını ve alnuna mümin yazılacağını, kafirin de alnında siyah bir nokta halinde kafir yazılacağını söylediği nakledilmektedir (Taberi, 2000, XIX, 498; Zemahşeri, 1407, III, 384; Kurtubi, 1964, XIII, 237; Alusi, 1415, XIX-XX, 305). Dabbe'nin müslümanlar İsa'yla tavaf ederken çıkacağını ifade eden söz konusu bu rivayetin isnadının sahih olmadığı da nakledilmektedir (İbn Kesir, 1419, VI, 212). Ebu Kubeys dağından, Taif'ten ve Kabe'den çıkacağı haber verilmektedir (Şevkani, 1414, IV, 190).

d- Dabbe'nin Nasıl Olacağı

Müfessirler, söz konusu ayetin tefsirinde dabbe'nin yaratılıp yaratılmadığına, insan mı hayvan mı veya canlılardan herhangi bir canlı mı olduğuna dair çeşitli nakillerde bulunmaktadır. Bu minvalde bazı müfessirler, dabbe'nin yaratılmadığını, çıkacağı zaman yaratılacağını ifade ederlerken; diğer bir kısmı ise şu an yaratılmış olduğunu, lakin çıkması emredilmediğinden dolayı bir yerde bekletildiğini iddia etmektedirler (Alusi, 1415, XIX-XX, 307).

Tefsirlerde dabbe'nin hilkat garibesi bir şekilde olacağına dair haberler de nakledilmektedir. Mesela Dabbe'nin 60 zira boyunda olacağı, hatta başının bulutlara degeceği, ayağının ise yerde duracağı ifade edilmektedir (İbnü'l-cevzi, 1422, III, 370). Aynı şekilde o güne kadar hiç görülmemiş bir cüseye sahip Cessase olduğu da rivayet edilmektedir (Zemahşeri, 1407, III, 384; Kurtubi, 1964, XIII, 235; Şevkani, 1414, IV, 190).¹ Bunlarla birlikte dabbe'yi canlılardan bir canlı olarak kabul edenler, yukarıdaki özelliklerin dışında dede korkut masallarında anlatılan bir canlı şeklinde arif etmektedirler. Buna göre dabbe'nin başı, boğa başı gibi gözü, domuz gözü gibi burnu, fil burnu gibi boynuzu, geyik boynuzu gibi boynu, deve kuşu boynu gibi göğsü, aslan göğsü gibi rengi, kaplan rengi gibi kalçası, kedi kalçası gibi kuyruğu, koç kuyruğu gibi ayakları, deve ayakları gibi her mafsalı arasında 12 zira olduğu ifade edilmektedir (Maverdi, IV, 226; Beğavi, 1420, III, 514; İbnü'l-cevzi, 1422, III, 370; Kurtubi, 1964, XIII, 236; İbn Kesir, 1419, VI, 214; Suyuti, , VI, 383; Şevkani, 1414, IV, 190; Alusi, 1415, XIX-XX, 305).

Kaynaklarda dabbe'nin hayvan olacağına dair rivayetler de bulunmaktadır. Kurtubi, dabbe'nin çıkacağı yer ve zamanla ilgili nakledilen rivayette insanlar mescidi haramda iken dabbe'nin rükünle makam arasında ağzı köpürmüş bir vaziyette başından toprak saçacağı şeklinde tavsif edilmesinden dolayı dabbe'nin deve olmasını esah görüş olarak kabul etmektedir (Kurtubi, 1964, XIII, 235). Kurtubi'de rivayetin ilgili kısmı "لم يرعهم إلا وهي ترغو بين الركن والمقام تنفض عن رأسها التراب" şeklinde geçmektedir. Metinde geçen "ترغو" ibaresinin deve için kullanılmasından dolayı dabbe'nin deve olduğunu belirtmektedir (Kurtubi, 1964, XIII, 235). Aynı şekilde Dabbe'nin tüylü ve süslü, dört ayaklı olduğu da ifade edilmektedir (Taberi, 2000, XIX, 499; İbn Kesir, 1419, VI, 213). İbn Abbas'tan dabbe'nin Mekke'lilerin Kabe'yi inşa edecekleri zaman, Ka'be

¹ Cessase olayı şöyle anlatılmaktadır. Peygamber a.s. bir gün namazı bitirince minbere otur ve insanları, etrafında toplar. Sonra da toplanma sebebinin Hıristiyan bir adam olan Temim ed-Dari'nin gelip kendisine beyat ettiğini, deccalle anlatımlarının Temimin anlattıklarıyla uyuşması ve bunun onlara haber vermek istemesi şeklinde belirtmektedir. Temim, Cüzam ve lahm kabilelerinden 30 kişiyle bir gemiye bindiğini denizde bir ay dalgayla mücadele ettiklerini, güneş batana kadar bir sahile sığındıklarını, gemiye yakın bir yere oturduklarını, orada çok kıllı bir dabbeyle karşılaştıklarını, öyle ki kıldan dolayı önünün ve arkasının belli olmadığını, ona kim olduğunu sorduklarında kendisini "cessase" olarak tanıttığını cessase'nin ne olduğu sorduklarında, Temim ve arkadaşlarını bir kiliseye yönlendirdiğini ve orada kendilerinin haberini bekleyen birinin olduğunu haber verdiğini bunun üzerine Temim ve arkadaşlarının kiliseye gittiklerini belirtirler. İçeri girdiklerinde o ana kadar gördükleri en iri cüsseli adamı, elleri boynunda toplamış omzundan ökçesine kadar demirle zincirlenmiş bir şekilde gördüklerini naklederler. O mahlukun kendilerine bazı sorular sorduğunu temim ve arkadaşlarının da kendileri hakkında bilgi verdiklerini belirttikten sonra Adamın kendilerinden "beysan hurmalığı" "Taberi'ye gölünden" "zuger kuyusundan" ve "Ümmi Nebinin" ne yaptığından sorduğu cevaplarını alınca da kendisinin Mesih deccal, çıkmasının yakın olduğunu 40 sene içerisinde dünyanın her yerine gideceği sadece Mekke ile Medine'ye izin verilmeyeceği oralarda her yerde meleklelerin koruyuculuk yaptığını haber verdiğini duyan peygamberin de bu durumu tasdik ettiği onun eliyle doğuyu göstererek oradan çıkacağını söylediği nakledilmektedir. Müslim, 2942; İbn Mace, 4074, V, 190; Ebu Davud, 4326; Tirmizi, 2253.

duvarına çıkan ve kartalın alıp götürdüğü yılan olduğu nakledilmektedir (Kurtubi, 1964, XIII, 236; Şevkani, 1414, IV, 190; Alusi, 1415, XIX-XX, 305).

Bunların karşısında dabbe'nin insan olduğu da haber verilmektedir. İbn Ömer'den dabbe'nin insan yaratılışlı olduğu nakledilmektedir (Kurtubi, 1964, XIII, 235; Şevkani, 1414, IV, 190). Elmalılı, " دَابَّةٌ مِنَ الْأَرْضِ تَكَلِّمُهُمْ " ibaresinin zahirinden bunun "hayvanı natık" yani insan olduğunu iddia etmektedir (Elmalılı, VI, 160). O, "dabbe" kelimesinin hayvan için kullanıldığını kabul etmekle birlikte insanın da bir "dabbe" olduğunu, ayetteki " تَكَلِّمُهُمْ " karinesine dayanarak söylemektedir (Elmalılı, VI, 160). Lakin Mevdudi, Elmalılı'nın bu düşüncesine katılmamaktadır. Yani konuşmasından dolayı dabbenin insan olduğu sonucuna varılmasının uygun olmadığı kanaatindedir. Mevdudi, dabbe'nin insanlarla konuşmasına gelince -çünkü ona göre bu bir havya'dır- herhangi bir şeye konuşma gücünü veren Allah'ın kudretine delil olduğunu iddia etmektedir. Ona göre Allah, bu gücü kıyametten önce tek bir havya verirken kıyametten sonra Fussilet suresi 20-21 de ifade edildiği gibi diğer başka varlıklara da verecektir (Mevdudi, IV, 147). Elmalılı ise "dabbe" kelimesini mecaza hamlederek ibareyi "teklimumum" şeklinde okunmasını, zahirin hilafına olduğunu, garib rivayetlerle Kur'an'ın zahirinden dönmenin de onun yakinine hâle getireceğini iddia etmektedir. (Elmalılı, VI, 161) Dolayısıyla ibarenin insan olduğunu beyan etmektedir. Bu minvalde sahabeden de konuyla ilgili görüşler nakledilmektedir. Mesela Ali b. Ebi Talib'e dabbe'den sorulduğunda onun, dabbe'nin kuyruğunun olmadığını, lakin sakalının olduğunu söylediği rivayet edilmektedir. Bu sözde de dabbe'nin insan olduğuna işaret olduğu beyan edilmektedir (Maverdi, IV, 226; Beğavi, 1420, III, 514; İbn Kesir, 1419, VI, 214; Şevkani, 1414, IV, 190; Alusi, 1415, XIX-XX, 305). Bunun karşısında Alusi, Şia'nın dabbe'yi Hz. Ali olduğunu iddia ettiklerini nakletmektedir. Rivayet o ki, bir adam Ammar b. Yasir'e gelerek, söz konusu ayetteki dabbe'nin ne olduğunu sorar, Ammar da ona "oturmadan, yemeden, içmeden önce ben onu sana göstereceğim" der. Ammar, o adamla hurma yiyorken Ali'nin yanına gelir. Ali, Ammar'ı sofrasına davet eder. O da sofraya oturur ve hurma yemeye başlar. Bu tabloyu gören adam şaşırır, Ammar sofradan kalkınca adam ona "hem yemek yemeden, oturmadan dabbe'den bana haber vereceğine dair yemin ettin hem de Ali'nin sofrasına oturup yedin" deyince Ammar, adama "akıl varsa, ben onu sana gösterdim" der (Alusi, 1415, XIX-XX, 305). Alusi aynı rivayetin Ebu Zerr'den de nakledilmektedir. Bu tür rivayetlerin yalan olduğu açık olduğunu beyan etmektedir. Alusi, 1415, XIX-XX, 305). Bunun karşısında Ali'ye "insanlardan bazıları, senin dabbe olduğunu iddia ediyorlar" denilince Hz. Ali'nin "Vallahi dabbe'nin tüyü olacak ki benim tüyüm yok, onun toynağı olacak ki benim toynağım yok. Şüphesiz ki dabbe, yarış atı hızında üç gün çıkacak ancak üçte biri ortaya çıkacak" şeklinde dabbe'yi tarif ettiği nakledilmektedir (Suyuti, VI, 382; Alusi, 1415, XIX-XX, 305).

Kurtubi, katılmamakla birlikte, müteahhir müfessirlerden bazılarının tercih ettikleri görüş olarak belirterek, dabbe'nin ehli bida ve kafirlerle münazara eden insan manasına geldiğini nakletmektedir (Kurtubi, 1964, XIII, 236; Şevkani, 1414, IV, 190). Kurtubi'ye göre zamanında ehli bida veya kafirlerle münazara edenlerin çok olmasından ve ayette harikulade bir durumun ifade edilmesinden dolayı bu görüşün doğru olmadığını iddia etmektedir. Ayrıca bu görüşün dilsel açıdan da sıkıntılı olduğunu ifade ederek, araştıran, faziletli, alim bir insanın, insan, alim, imam şeklinde adlandırılması yerine "dabbe" diye isimlendirilmesinin uygun olmadığını belirtmektedir (Kurtubi, 1964, XIII, 236).

Bütün bunların yanında dabbe'nin zahirine göre tek olduğu, lakin yerde yaşayan bir tür olan dabbe'nin her beldede çıkacağı da nakledilmektedir. Bu manada dabbe'nin cins isim olabileceği de belirtilmektedir (Ebu Hayyan, 1420, VIII, 268 Alusi, 1415, XIX-XX, 305).

Bu rivayetlerin ışığında sonuç olarak Ebu Hayyan ve Alusi'nin yaklaşımlarının son derece önemli olduğunu düşünmekteyiz. Ebu Hayyan, Dabbe'nin mahiyeti, şekli, çıkış yeri, kaç defa çıkacağı, dabbe'nin sayısı, insanlara ne yapacağı konularıyla ilgili birbiriyle çelişen rivayetlerin olduğunu, bu rivayetlerin nakledilmesinin hem zaman hem de sayfa israfı olacağını ifade etmektedir (Ebu Hayyan, 1420, VIII, 269). Alusi de benzer bir yaklaşım sergileyerek "Ben dabbe'ye dair bazı şeyleri bilme şehvetini tatmin etmek için doğru ve yalan haberlerden bir kısmını naklettim" demektedir (Alusi, 1420, XIX-XX, 305). Sonuçta böyle çelişen rivayetlere dayanarak hüküm inşa etmenin, hatta konuya imani bir boyut kazandırmanın pek de makul olmadığı kanaatini taşımaktayız (Son dönemde yapılan bazı çalışmalarda da dabbe'nin mahiyeti le ilgili peygamberden sahih rivayet olmadığı ve verilen bilgilerin de farklılığından dolayı sadece ayette anlatılan bilgilerle yetinilmesi gerektiğini iddia etmektedirler. Ünal, Necdet, 2010, 187).

e- Dabbe'nin Konuşması → تَكَلَّمَهُمْ أَنْ النَّاسِ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ

Konunun başında dabbe'nin konuşmasının amacı, inkarcılar için hem bir tahkir hem de en şerefli varlığın hitabından yüz çevirmelerine pişman etmek şeklinde açıklanmaktadır. (İbn Aşur, 1984, XX, 39)

Müfessirler, ayetin kıraat farklılığına da değinerek “تَكْلِمُهُمْ أَنْ النَّاسَ” ibaresinin iki farklı şekilde okunduğunu belirtmektedirler. Buna göre ayet, konuşma, haber verme manasında “تَكْلِمُهُمْ”; işaretleme veya yaralama anlamında “تَكْلِمُهُمْ” şeklinde okunmaktadır (Taberi, 2000, XIX, 499; Maturidi, 2005, VIII, 136; Maverdi, IV, 227. Yaralama anlamında okunduğuna dair Zemahşeri, “لنحرقنه” şeklindeki Ali kıraatini delil olarak zikretmektedir. Zemahşeri, 1407, III-IV, 291). İbn Abbas’a bu durum sorulduğunda, onun sanki iki kıraati birleştirircesine “dabbe’nin müminle konuşacağını, kafiri ise yaralayacağını” söylediği nakledilmektedir (Maturidi, 2005, VIII, 136; Beğavi, 1420, III, 513; İbnü’l-cevzi, 1422, III, 371; Kurtubi, 1964, XIII, 237; Ebu Hayyan, 1420, VIII, 269; Suyuti, VI, 377; Şevkani, 1414, IV, 191).

Her ne kadar ayet iki farklı şekilde okunsa da siyak itibari ile değerlendirildiğinde “işaretleme” veya “yaralama” manasının pek de uymadığı görülmektedir. Çünkü ayet “أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ” şeklinde bitmektedir. Bu açıdan konuya bakıldığında ibarenin “تَكْلِمُهُمْ” şeklinde okunması gerektiği sonucuna varabiliriz. Bu görüşü destekler mahiyette bazı kıraatlerde “تَنْبِيَهُمْ” ve “تَحْدِيثُهُمْ” şeklinde okunduğu da belirtilmektedir. Ayrıca Zemahşeri, Übey kıraatini “تَنْبِيَهُمْ”, İbn Mesud kıraatini “تَكْلِمُهُمْ بِأَنَّ النَّاسَ” şeklinde okuduğunu nakletmektedir (Zemahşeri, 1407 III, 385).

Müfessirler, ayetindeki “أَنَّ”nin okunuşunda da kıraat farklılığı olduğunu belirtmektedir. Hicaz, Basra ve Şam kurrallarının “إِنَّ النَّاسَ” şeklinde; Kufe ve bazı Basra alimlerinin “أَنَّ النَّاسَ كَانُوا” şeklinde okudukları nakledilmektedir (Taberi, 2000, XIX, 500; Beğavi, 1420, III, 513).

Bu iki okuma tarzında da anlam farklılaşmaktadır. İmam Maturidi, “أَنَّ النَّاسَ” şeklinde okunduğunda dabbe’nin “Şüphesiz ki insanlar, bana ve benim çıkışıma inanmadılar. İşte ben çıktım.” dediği, diğer anlamda ise Allah’ın dabbe ve diğer ayetlere insanların iman etmediğini haber verdiğinin anlaşıldığını söylemektedir. Dolayısıyla ibarenin “inne” şeklinde okunmasında sözün sahibi Allah, “enne” okunmasında ise Dabbe olmaktadır. (Maturidi, 2005, VIII, 137) Bununla birlikte “Inne” şekline okunduğunda dabbe’nin kavlinin hikayesi veya Allah’ın sözünün hikayesi olduğu ifade edilmektedir. Şayet bu, dabbe’nin sözünün hikayesi ise ayetteki “بِآيَاتِنَا” ibaresinin nasıl anlaşılması gerektiği sorunu üzerinde de durulmaktadır. Bu durumda ayetin ya onun kavli, Allah’ın sözünün hikayesi veya “بِآيَاتِ رَبِّنَا” şeklinde bir takdir ile te’vil edilebileceği belirtilmektedir (Zemahşeri, 1407, III, 385; Mevdudi, IV, 147).

Bunların haricinde dabbe’nin kelamının, nutk ve lafız olmadan ayetlerin ortaya çıkması anlamına geldiği de nakledilmektedir (Maturidi, 2005, VIII, 137; Ebu Hayyan, 1420, VIII, 269). Ayrıca onun güzel bir şekilde Arapça konuşacağı da belirtilmektedir (Zemahşeri, 1407, III, 384).

Dabbenin ne söylediği meselesine gelince, müfessirler, burada da farklı görüşler nakletmektedir ki bunları şöyle özetleyebiliriz.

Buna göre dabbe: 1- İnsanların, Allah’ın ayetlerine veya dabbe’nin çıkacağına inanmadıklarını, 2- İslam dininin haricinde diğer dinlerin batıl olduğunu, 3- Şu mümindir, şu kafirdir (İbnü’l-cevzi, 1422, III, 371; Zemahşeri, 1407, III, 384; Beğavi, 1420, III, 513. Kurtubi, 1964, 238.) 4- Allah’ın laneti zalimlerin üzerine olsun diyeceği nakledilmektedir (Zemahşeri, 1407, III, 384; Beğavi, 1420, III, 513. Kurtubi, 1964, 238).

Genel bir değerlendirme yapıldığında efsane tarzı rivayetleri bir kenara bıraktığımızda tefsirlerde Dabbe’nin hem insan hem de diğer varlıklar için kullanıldığını; insanlar görevlerini ifa etmedikleri için başlarına bir azab/helak için veya kıyamette geleceği; hayvan, acıba bir mahluk şeklinde veya insan da olabileceği nakledilmektedir. Son dönem yapılan bazı çalışmalarda dabbenin insan olduğu neticesine ulaşılmıştır. (Çelik, 2013, 54) Aynı şekilde dabbe’nin müşriklere bazı hakikatleri söylediği de ifade edilmektedir.

3-Dabbetü'l-Arzın Mahiyetine Dair Neml ile Rum Surelerinin Mukayesesi

Şimdi biz, Kur’an okumalarımızda dabbe konusuyla ilgili dikkatimizi çeken Rum suresi ile Neml suresi arasındaki benzerliği bir şemada göstereceğiz. Sonra da tespitlerimizi okuyucunun görüşlerine arz etmeye çalışacağız. Sözün başında dabbe’nin insan olduğunu ve kıyamette çıkacağını ve müşriklere hitap edecekleri kanaatini taşıdığımızı ifade etmek isteriz.

Neml Suresi 80-85 ayetleri

Rum Suresi 52-57 ayetleri

إِنَّكَ لَا تَسْمَعُ الْمُوتَى وَلَا تَسْمَعُ الصَّمَّ الدَّعَاءِ إِذَا وَلَّوْا مُذْبِرِينَ	فَاتِكَ لَا تَسْمَعُ الْمُوتَى وَلَا تَسْمَعُ الصَّمَّ الدَّعَاءِ إِذَا وَلَّوْا مُذْبِرِينَ
وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمَى عَنْ ضَلَالَتِهِمْ إِنْ تَسْمَعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ	وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمَى عَنْ ضَلَالَتِهِمْ إِنْ تَسْمَعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ
وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ حَتَّى إِذَا جَاءُوا قَالَ أَكَذَّبْتُمْ بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِطُوا بِهَا عَلِمًا أَمَّا إِذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ	وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ فَهَذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلَكُمْ كُنُتُمْ لَا تَعْلَمُونَ
وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ	فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعْتَفَى عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ

Ayetler mukayese edildiğinde iki surede anlatılan tablonun aynı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla rivayetlerin bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Bu iki surenin nüzul zamanlarının da 5. ile 8. yıllar arasında olduğu bilinmektedir. Rum suresinin bisetin 5. yılında indiği tarihen sabitken Neml suresinin kesin tarihi bilinmemekle birlikte, ifade ettiğimiz dönemlerde indiği nakledilmektedir. Zaman itibarıyla aynı dönemde inen surelerde aynı tablonun anlatıldığı kanaatini taşımaktayız.

Bu iki sure incelendiğinde Neml suresinde ifade edilen “وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ” sahnesinin, Rum suresinde “يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ” şeklinde ifade edildiğini; “أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِنَ الْأَرْضِ” bölümünün, Rum suresinde “تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ” şeklinde belirtilen haşr sahnesi olduğunu; “وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ حَتَّى إِذَا جَاءُوا قَالَ أَكَذَّبْتُمْ بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِطُوا بِهَا عَلِمًا أَمَّا إِذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ” şeklinde tefsir edildiğini düşünmekteyiz. Bunun da Kur’an’ın “mübin” oluşuna delalet ettiğini söyleyebiliriz.

Biz sadece bu iki surenin değil, kıyamet sahnesinin anlatıldığı diğer Mekki surelerin de mukayeseli incelendiğinde benzer bir sonucun ortaya çıkacağını düşünmekteyiz. Öncelikle Kur’an’da kıyamet sahnelerinin bir bütünlük içerisinde anlatıldığı görülmektedir ve sadece Neml suresinde dabe’nin çıkarılmasından bahsedilmektedir. Diğer yerlerde göklerde ve yerde meydana gelecek değişiklikler anlatılmaktadır. Yani gök bulutlarla yarılacak (Furkan: 25/25), kapı kapı açılacak (Nebe: 78/19), güneş ve ay tutulacak (Kıyamet: 75/9), güneş ve ay kaybolacak (Tekvir: 81/1, Kıyamet: 75/8), yıldızlar yok olacak (İnfitar: 82/11, Mürselat: 77/8), sema erimiş maden gibi kıp kıp olacak (Mearic: 70/8), melekler ve ruh indirilecek (Furkan: 25/25), sema defter yaprağı gibi dürülüp (Enbiya: 21/104) başka bir semayla değiştirilecektir (İbrahim: 14/48). Yer sallanacak (Zilzal: 99/1), dağlar hallaç pamuğu gibi dağıtılıp (Karia 101/5) un ufak olacak (Müzzemmil: 73/14), ne bir tüpsek ne de bir gedik olacak (Taha: 20/105-107), denizler taşacak (İnfitar: 82/3), alev alev olacak (Tekvir: 81/6), yer içindekileri çıkaracak (İnşıkak: 84/3-4; Zilzal: 99/2), yer başka bir yerle değiştirilip (İbrahim: 14/48) dümdüz kılınacaktır (Taha: 20/105-107). İşte bu sahnelerde gök kapıları açılıp göktekiler indirilecek, kabirdekiler dışarı çıkarılacak, ruh-beden birleştirilince (Tekvir 81/7), insanlar kendi aralarında konuşacaklardır. İşte Neml suresinde anlatılan tablonun tam da burada meydana geldiğini düşünmekteyiz. Dolayısıyla zaman kıyametin kopuşu, mekan ahiret alanı, diğer bir ifade ile mahşer yeri veya insanların kabirlerinden kalktıkları yerdir. Kur’an üslubuna dikkat edildiğinde her yerde benzer tarzda anlatılan bir sahnenin, sadece bir yerde anlaşılacak derecede farklı anlatılmasının Kur’an’ın üslubuna uymayacağını belirtebiliriz.

Konumuzun en önemli noktası olarak ayetteki “وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ” ibaresinin olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Kur’an’a bakıldığında bu ibare, hükmün gerçekleşmesi, işin bitirilmesi anlamında kullanılmaktadır. (Kur’an’daki kullanımlarına bakıldığında her yerde işin gerçekleşmesi manasına geldiği görülmektedir. Allah ve Rasulüne hicret etme niyetiyle evden çıkıp yolda ölümün vaki olduğu kişiye, ecrinin Allaha borç olduğu “وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ” (Nisa: 4/100) şeklinde ifade edilmektedir. Hud’un a.s. davetine karşı çıkan kimselerin başına rics ve gazabın geldiği “فَقَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَعَضْبٌ” (A’raf 7/71); İsrailoğullarının başına gelen cezalar “وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ” (A’raf: 7/134); Musa’nın, sihirbazların sihirlerini yok etmesi, onlara galib

gelmesi “فَوْقَ الْحَقِّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ” (A’raf 7/118); acele olarak istedikleri azabın başlarına gelmesi, “أَتَمَّ إِذَا مَا وَقَعَ” (Yunus: 15/51); Kıyametin vuku bulması “إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ” (Vakıa: 56/1, Hakka: 69/15) şeklinde ifade edilmektedir. Bunun Rum suresinde “وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ” şeklinde ifade edildiğini düşünmekteyiz. Yani bu ibare, kıyametin vukuunu anlatmaktadır. Kıyamet meydana gelir Allah, yerden dabbe’yi yani kabirdekileri haşreder. Tam da burada “أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِنَ الْأَرْضِ” ibarelerinin düşüncemizi desteklediğini söyleyebiliriz. Çünkü Kur’an’da insanların topraktan yaratılması anlamında benzer kalıplar kullanılmaktadır. Mesela Nuh suresi 17. ayette “وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا”; Necm Suresi 32. ayette de “إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ” (Benzer bir ayette “هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ” Hud suresi 61. ayette geçmektedir.) şeklinde yaratılma olayı anlatılmaktadır. Ayrıca Zilzal suresinde insanların kıyamette kabirlerinden çıkartılması “وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا” şeklinde beyan edilmektedir. Dolayısıyla söz konusu ibare ile yerden yaratılma veya çıkarılma kastedilmiş olabilir. (Çelik, 53.) Belirtmiş olduğumuz bu sahnede Neml suresinde ifade edilen “dabbe’nin Rum suresinde müşrikler veya kendilerine ilim ve iman verilen kimse olarak beyan edildiğini düşünmekteyiz. Zira insanlar, yeniden diriltildiklerinde kendi aralarında “ne kadar kaldık”, “bizi yatağımızdan kim diriltti”, “bize ne oluyor” gibi çeşitli şekilde birbirleriyle konuşacakları belirtilmektedir. Neml suresinde de Müslümanların kafirlere bugünün, yalanlamış oldukları Allah’ın va’d ettiği o gün olduğunu söyledikleri anlaşılabilir. Zaten konunun devamında mevzu haşirden mahşere getirilerek, Neml suresinde onların zulümlerinden dolayı kavlin aleyhlerine vuku bulacağı ve onların konuşamayacağı ifade edilirken, (Mürselat suresinde de o gün konuşamayacakları gün olarak tarif edilmektedir. Mürselat: 77/35-36. “هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ وَلَا يُؤَدِّنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ”) Rum suresinde onların mazeretinin fayda vermeyeceği belirtilmektedir. Böylece her iki surede konu benzer bir üslupla tamamlanmaktadır.

Hal böyle iken tefsirlerde zikredilen görüşleri değerlendirdiğimiz de bazı tutarsızlıklar göze çapmaktadır. Mesela Dabbetü’l-arzın kıyamet alameti olarak kabul edilmesi üzerinden konuya yaklaşıldığında, söz konusu bu yaklaşımın, “Kıyametin şartlarının geldiği” (Muhammed 47/18), “Kıyametin ansızın geleceği” (A’raf: 7/187), “Kıyametin ne zaman kopacağını hiç kimsenin bilmediği” (Lokman 31/34) ve “Bu bilgiyi Allah’ın sadece kendisine hasrettiği” (A’raf 7/187) ayetleriyle çeliştiğini düşünmekteyiz. Çünkü dabbe’nin çıkışı, kıyamet alameti olarak addedilmektedir. Bu da bilinmeyen, ansızın gelecek olan bir vakianın ön habercisi ve bilinmesi anlamına gelmektedir. Bu da söz konusu yaklaşımın doğru olmadığını göstermektedir. Ayrıca yukarıda ifade ettiğimiz gibi Kur’an’da anlatılan kıyamet sahneleri incelendiğinde, böyle alakasız bir durumun meydana gelmeyeceği anlaşılacaktır. Bu rivayetlerin doğru olmadığını şu açıdan da ifade edilebiliriz. Şöyle ki bazı rivayetlerde dabbe’nin çıkışı imani bir konu olarak görülmektedir. Hatta dabbe’nin insanlarla “Benim çıkacağıma siz iman etmediniz” şeklinde konuşacağı ifade edilmektedir. Bu tabloda onun çıkışı, imani bir boyut kazanmakta, kabul etmeyen küfre düşmektedir. Ancak görebildiğimiz kadarı ile hiçbir müfessir, bunu imani bir konu olarak değerlendirmemektedir. Sonuçta reddedildiği ifade edilen dabbe’nin çıkması değil, Allah’ın ayetlerinin inkar edilmesi veya kıyametin reddedilmesidir. Ayrıca Kur’an bütünlüğüne baktığımız zaman, Mekkeli müşriklerin dillerine doladıkları hikaye/mitoloji dedikleri dabbe değil, kıyametin kopması, yeniden dirilme meselesidir. (Zaten Neml suresi 67-68. ayetlerde Mekkeli müşriklerin yeniden dirilmeye “إِنَّ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ” dedikleri ifade edilmektedir.) Aynı şekilde Mekki olan bir surede çıkacağı haber verilen dabbeyle ilgili müşriklerin veya sahabenin herhangi bir soru sormaması veya söz söylememesi dikkat çekici diğer bir husustur.

Sonuç olarak söz konusu Neml suresindeki ayetlerde kıyamet koptuğu zaman kabirdeki insanların yeniden diriltirme sahnelerinin canlandırıldığı, bunun da “أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِنَ الْأَرْضِ” şeklinde ifade edildiği kanaatini taşımaktayız.

SONUÇ

Kur’an’da türevleriyle birlikte on dört surede geçen “دَبَّ” kelimesi, sözlüklerde karıncanın veya yerde yaşayan diğer canlıların yavaş yavaş ilerlemesi, bir ordunun düşman sathına süratlice değil de yavaş yavaş ilerlemesi, yaşlı kimselerin yavaş yavaş yürümesi bu kelimeyle ifade edilmektedir. Buradan hareketle Allah’ın yarattığı her mahluka “دَابَّة” dendiği söylenebilir. Dolayısıyla sözlüklerde insan olsun cin olsun bütün akıllı varlıkların hatta yiyecek, içecek, her canlının “دَابَّة” olduğu açıklanmaktadır. Ayrıca “dabbe”nin aslında hareket manasına geldiği, meleklerin de hareketli olduğundan dolayı onların bile dabbe şeklinde adlandırılabilmesi ifade edilmektedir.

Kur’an’daki kullanımlarda dabbe veya devab ibareleri, bütün canlıları tavsif ettiği gibi bazı yerlerde insanların dışındaki canlıları ifade ederken bazı yerlerde sadece insanlara itlak olunmaktadır. Binaenaleyh bu ayetlerden şunu açıkça söyleyebiliriz ki Kur’an’da “devabb” kelimesi daha çok insanı tavsif etmektedir.

Bu manada söz konusu kimselerin hakka tabi olmayan müşrikler veya kafirler olduğu anlaşılmaktadır. Yani bu kimselerin sözden faydalanmadıklarından ve cehaletlerinden dolayı “دواب”e benzetildiği, bu sebeple de sağır, dilsiz ve akletmeyenler şeklide tavsif edildikleri belirtilmektedir.

Kur’an’da dabbe’nin arza nisbeti iki şekilde geçmektedir. Birincisi cinlerin gaybı bilmediğinin anlaşılması için anlatılan Süleyman’ın a.s. ölümünde “دابة الأرض” şeklinde belirtilmektedir ki burada dabbetü’l-arz, yerde yaşayan ve oradan çıkan tahta kurdu veya tırtır gibi canlılar şeklinde tefsir edilmektedir.

İkincisi ise “وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ” şeklinde Neml suresi 82. ayette zikredilen dabbetü’l-arzdır.

Müfessirler, ayetin bu bölümünün tefsirinde görebildiğimiz kadarı ile dabbenin çıkacağı yerin neresi olduğu, dabbe’nin ne zaman çıkacağı, nasıl olacağı ve ne yapacağı konusunda ilgili çok değişik hatta yer yer mitoloji tarzında nakillerde bulunmaktadır.

Konuya dair genel bir değerlendirme yapıldığında efsane tarzı rivayetleri bir kenara bıraktığımızda tefsirlerde dabbe’nin hem insan hem de diğer varlıklar için kullanıldığı; insanlar görevlerini ifa etmedikleri için başlarına bir azab/helak için veya kıyamette geleceği; hayvan, acaib bir mahluk şeklinde veya insan da olabileceği nakledilmektedir. Son dönem yapılan bazı çalışmalarda dabbe’nin insan olduğu neticesine ulaşılmıştır. Aynı şekilde dabbe’nin müşriklere bazı hakikatleri söylediği de ifade edilmektedir.

Biz Neml ile Rum surelerinin ilgili bölümlerinin aynı sahneyi canlandırdığını düşünmekteyiz. Ayrıca sadece bu iki surenin değil kıyamet sahnesinin anlatıldığı diğer Mekki surelerin de mukayeseli incelenmesi halinde benzer bir sonucun ortaya çıkacağını düşünmekteyiz. Öncelikle Kur’an’da kıyamet sahnelerinin bir bütünlük içerisinde anlatıldığı görülmektedir ve sadece Neml suresinde dabbe’nin çıkarılmasından bahsedilmektedir. Diğer yerlerde göklerde ve yerde meydana gelecek değişiklikler anlatılmaktadır. Yani gök bulutlarla yarılacak, kapı kapı açılacak, güneş ve ay tutulacak, güneş ve ay kaybolacak, yıldızlar yok olacak, sema erimiş maden gibi kıp kıp olacak, melekler ve ruh indirilecek, sema defter yaprağı gibi dürülüp başka bir semayla değiştirilecektir. Yer sallanacak, dağlar hallaç pamuğu gibi dağıtılıp un ufak olacak, ne bir tüpsek ne de bir gedik olacak, denizler taşacak, alev alev olacak, yer içindekileri çıkaracak, yer başka bir yerle değiştirilip düm düz kılınacaktır. İşte bu sahnelerde gök kapıları açılıp göktekiler indirilecek, kabirdekiler dışarı çıkarılacak, ruh-beden birleştirilince, insanlar kendi aralarında konuşacaklardır. Neml suresinde anlatılan tablonun tam da burada meydana geldiğini düşünmekteyiz. Dolayısıyla zaman kıyametin kopuşu, mekan ahiret alanı diğer bir ifade ile mahşer yeri veya insanların kabirlerinden kalktıkları yerdir. Kur’an üslubuna dikkat edildiğinde her yerde benzer tarzda anlatılan bir sahnenin sadece bir yerde anlaşılmayacak derecede farklı anlatılmasının Kur’an’ın üslubuna uymayacağını belirtebiliriz.

Konumuzun en önemli noktası olarak ayetteki “وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ” ibaresinin olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Kur’an’a bakıldığında bu ibare, hükmün gerçekleşmesi, işin bitirilmesi anlamında kullanılmaktadır ki bunun Rum suresinde “وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ” şeklinde ifade edildiğini düşünebiliriz. Yani bu ibare, kıyametin vukuunu anlatmaktadır. Kıyamet meydana gelir Allah, yerden dabbe’yi yani kabirdekileri haşreder. Tam da burada “أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ” ibarelerinin düşüncemizi desteklediğini söyleyebiliriz. Çünkü Kur’an’da insanların topraktan yaratılması anlamında benzer kalıplar kullanılmaktadır. Mesela Nuh suresi 17. ayette “وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا” Necm Suresi 32. ayette de “إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ” şeklinde yaratılma olayı anlatılmaktadır. Ayrıca Zilzal suresinde insanların kıyamette kabirlerinden çıkartılması “وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا” şeklinde beyan edilmektedir. Dolayısıyla söz konusu ibare ile yerden yaratılma veya çıkarılma kastedilmiş olabilir.

Belirtmiş olduğumuz bu sahnede Neml suresinde ifade edilen “dabbe’nin Rum suresinde müşrikler veya kendilerine ilim ve iman verilen kimse olarak beyan edildiğini düşünmekteyiz. Zira insanlar, yeniden diriltildiklerinde kendi aralarında “ne kadar kaldık”, “bizi yatağımızdan kim diriltti”, “bize ne oluyor” gibi çeşitli şekilde birbirleriyle konuşacakları belirtilmektedir. Neml suresinde de Müslümanların kafirlere bugünün, yalanlamış oldukları Allah’ın va’d ettiği o gün olduğunu söyledikleri anlaşılabilir. Zaten konunun devamında mevzu haşirden mahşere getirilerek Neml suresinde onların zulümlerinden dolayı kavlin aleyhlerine vuku bulacağı ve onların konuşamayacağı ifade edilirken Rum suresinde onların mazeretinin fayda vermeyeceği belirtilmektedir. Böylece her iki surede konu benzer bir üslupla tamamlandığı görülmektedir.

Dolayısıyla dabbetü’l-arz kıyamet alameti olarak yerden çıkarılacak acaib bir mahluku değil haşirde meydana gelecek dirilmeyi ve insanların konuşmalarını ifade ettiği kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

- Alusi, Ebu'l-Fadl (ts.). *Ruhu'l-meani*. Beyrut: Daru İhyai't-türasi'l-arabi.
- Beğavi, Muhyissünne (1420). *Mealimü't-tenzil fi tTefsiri'l-Kuran*. Beyrut: Daru İhyai't-türasi'l-arabi.
- Çelik, Hüseyin (2013). Kur'an'da Dabbetü'l-Arz. *G.O.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 48, 53, 54. s. 41-57.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eşas (2009). *Sünen*. Beyrut: Dar'r-Risale.
- Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf, Beyrut (1420). *el-Bahru'l-muhit fi't-tefsir*. Daru'l-fikr.
- Elmalılı, Hamdi Yazır (ts.). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim.
- Ezheri (2001). *Tehzibu'l-lüğa*. Beyrut: Daru İhyai't-türasi'l-arabi.
- Halil b. Ahmed (ts.). *Kitabu'l-ayn*. Beyrut: Mektebetü'l-hilal.
- İbn Atıyye, Ebu Muhammed (1422). *el-Muharrerü'r-veciz fi Tefsiri'l-kitabi'l-aziz*. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- İbn Kesir, Ebu'l-fida (1999). *Tefsiru'l-Kurani'l-azim*. Beyrut: Daru Taybe.
- İbn Mace, Ebu Abdullah (2009). *Sünen*. Beyrut: Daru'r-risale.
- İbnü Manzur, Ebu'l-fadl (1414). *Lisanu'l-arab*. Beyrut: Daru sadr.
- İbnü'l-Aşur, Muhammed et-Tahir b. Muhammed (1984) et-Tahrir ve't-tenvir. Tunus: ed-Daru't-tunusiyye.
- İbnü'l-cevzi, Ebu'l-ferec (1422). *Zadü'l-mesir fi İlmi't-tefsir*. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-arabi.
- Kurtubi, Ebu Abdullah (1964) *el-Cami li Ahkami'l-Kur'an*. Kahire: Daru'l-kütübi'l-msriyye.
- Maturidi, Ebu Mansur (2005). *Te'vilat ehli's-sünne*. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Maverdi, Ebu'l-hasen (ts.). *en-Nüket ve'l-uyun*. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Mevdudi, Ebu'l-A'la (1991). *Tefhimu'l-Kur'an*. Trc. Komisyon, İstanbul: İnsan.
- Müslim, Ebu'l-hasen (ts.). *Sahih*. Beyrut: Daru İhyai't-türasi'l-arabi.
- Nehhas, Ebu Cafer (1421). *İ'rabu'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Razi, Fahreddin (2000). *Mefatihü'l-gayb*. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Suyuti, Celaleddin (ts.). *Durrü'l-mensur*. Beyrut: Daru'l-fikr.
- Şevkani, Muhammed b. Ali (1414). *Fethu'l-kadir el-Cami' beyne fenneyi'r-rivayeti ve'd-dirayeti minet't-tefsir*. Beyrut: Daru İbn Kesir.
- Taberi, Muhammed b. Cerir (2000). *Camiu'l-beyan fi Te'vili'l-Kuran*. Kahire: Müessesetü'r-risale.
- Tirmizi, Ebu İsa (1998). *Sünen*. Beyrut: Daru'l-garbi'l-islami.
- Ünal, Necdet (2010). Kur'an-ı Kerimde Dâbbe. İzmir: DEÜİFD, s. 157-190.
- Vahidi, Ebu'l-hasen (1415). *el-Veciz*. Beyrut: Daru'l-kalem.
- Zebidi (ts.). *Tacu'l-arus min cevahiri'l-kamus*. ys.: Daru'l-hidaye.
- Zemahşeri, Ebu'l-kasım (1407). *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamidi't-tenzil*. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-arabi.